

Tyniec

Opactwo benedyktynów

Superexlibris z tynieckiej biblioteki z 1634 r. To najstarsze przedstawienie klasztoru. W górnej części znajduje się Bóg, a pod Nim Madonna z Dzieckiem. Obok frontonu kościoła stoją święci patroni: Piotr (z kluczami) i Paweł (oparty o miecz). Po obu stronach znajduje się św. Benedykt (z herbem Lewarta autorstwa byłego opata Henryka Filreja) i pierwszego opata tynieckiego Arona (z płaszczem plastycznym). W tle frontonu kościoła znajduje się dzieło sztuki Stanisława Łubieńskiego.

Michał Tomasz Gronowski OSB

Tyniec

Opactwo benedyktynów

Mini przewodnik

Wydanie zmienione

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Konsultacja: Andrzej Włodarek

Fotografie: Adam Bujak, Jan Paweł Konobrodzki OSB,
Tomasz M. Dąbek OSB, Archiwum wydawnictwa

Korekta: Grzegorz Hawryłeczko OSB

Superiorum permissu: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 141/2015, Tyniec, dnia 30.07.2015 r.
† Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

Wydanie zmienione – Kraków 2018

ISBN 978-83-7354-821-3

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37
30-398 Kraków
tel. +48 (12) 688-52-90
tel./fax +48 (12) 688-52-91
zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:
Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Chronologia dziejów (XI–XXI w.)	8
Droga do klasztoru	10
Kościół parafialny	12
Mury.....	13
Zamek – opatówka.....	13
Dziedziniec – Starostwo	17
Studnia	18
Kościół	21
Fasada i wieże	21
Chór organowy	23
Kościół romański	25
Kościół gotycki	27
Kościół barokowy	28
Wielki ołtarz.....	30
Stalle.....	39
Malowidło „Pokłon Trzech Króli”	47

Dawne organy	48
Ołtarz współczesny.....	50
Łuk tęczyowy	
– „Znak Syna Człowieczego”	51
Kaplice	53
Ambona	97
Medalion św. Benedykta.....	100
Zakrystia.....	110
Krużganek	113
Ramię północne	114
Ramię wschodnie.....	116
Kapitularz.....	116
Ramię południowe.....	127
Ramię zachodnie.....	132
Historyczne obrazy w krużganku	134
Skrzydło południowo-wschodnie	
klasztora	136
Skrzydło południowe	
(dawna biblioteka).....	137
Ogród.....	141
Browar.....	145
Karczmy.....	146

WSTĘP

W połowie XI w. na nadwiślańskiej skale, opodal Krakowa, osiedlili się czarni mnisi, których od imienia autora Reguły, wedle której żyją, św. Benedykta z Nursji (480–ok. 550), określa się mianem benedyktynów. Rozpoczęli budowę kościoła i klasztoru, które w następnych stuleciach rozbudowywane i odbudowywane wciąż miały służyć idei, dla której to miejsce założono.

Zwiedzanie tynieckiego wzgórza zaprasza do niezwyklej wędrówki w czasie i przestrzeni: do zagłębienia się w świat dawnych i współczesnych mnichów oraz ich życia. Tutaj bowiem historia i współczesność współistnieją zgodnie, a kolejne generacje gospodarzy wciąż nie przestają zaznaczać własnego wkładu, mamy zatem: romańskie fundamenty, gotyckie mury, barokowe wyposażenie, romantyczne ruiny,

współczesne betony i... nowoczesne komputery.

Przewodnik – kolejny, już ósmy – po Tyńcu, chce opowiedzieć o interesujących zabytkach, przypomnieć wydarzenia i postacie ważne lub zapomniane, niekiedy zaproponować odmienną od dotychczasowej interpretację, zwłaszcza że prace konserwatorskie rozpoczęte w kościele w 2012 r. przyniosły wiele odkryć i nowych, czasem niespodziewanych ustaleń.

Jeśli zatem pozostawi niedosyt albo wzбудzi inne pytania lub zainspiruje do dalszych poszukiwań, to znaczy, że spełnił swoją rolę.

Chronologia dziejów (XI–XXI w.)

Przypuszczalnie około 1044 r. książę Kazimierz Odnowiciel zakłada opactwo.

XI/XII w. – Budowa bazyliki i zabudowań klasztornych. Około 1125 r. legat papieski, kardynał Idzi z Tuskulum, poświęca kościół i wystawia dokument potwierdzający posiadłość opactwa.

XIII/XIV w. – Opactwo zostaje zniszczone podczas najazdów tatarskich oraz walk

o tron krakowski pomiędzy księciem Władysławem Łokietkiem a zwolennikami czeskich Przemyślidów. Budowa zamku-rezydencji opatów.

XV w. – Budowa drugiego kościoła poświęconego w 1463 r. oraz nowych gotyckich krużganków i zabudowań.

XVI w. – Rozkwit opactwa. Przebudowa części zabudowań w stylu renesansowym.

XVII w. – przebudowa kościoła w stylu barokowym.

XVIII w. – Rozbudowa południowego skrzydła klasztoru, gdzie umieszczona zostaje biblioteka. Konfederacja barska (1768–1772). W opactwie zamienionym w twierdzę konfederacji stawiają silny opór wojskom rosyjskim. Opactwo wchodzi w obszar pierwszego zaboru austriackiego. Benedyktyni raz jeszcze odbudowują klasztor.

XIX w. – Cesarz austriacki w 1816 r. kasuje opactwo. W latach 1821–1826 ma siedzibę w Tyńcu biskupstwo, przeniesione następnie do Tarnowa razem ze skarbem kościoła i znaczną część biblioteki.

W 1831 r. pożar trawi dachy opactwa. Klasztor staje się ruiną, a ocalały kościół przejmuje parafia. Ostatni mnich tyniecki umiera w 1833 r.

XX w. – W latach 30. belgijskie opactwo św. Andrzeja w Brugii staje się ośrodkiem formacji polskich powołań benedyktyńskich. Grupa mnichów wraca do Tyńca 30 lipca 1939 r. Podjęte dzieło przetrwało okres wojny i lata komunizmu. Odbudowa zespołu klasztornego trwała od 1947 do 2008 r.

Droga do klasztoru

Z układu przestrzennego dawnej, średnio-wiecznej osady przyklasztornej zachowały się tylko nieliczne ślady. Podążając ulicą Benedyktyńską od strony centrum współczesnego osiedla, po lewej stronie mija się niewielkie wzgórze zwane Szpitalką. Jego nazwa pochodzi od założonego pod koniec XVI w. przez opata Andrzeja Brzechwę „Szpitala” – przytułku dla chorych i ubogich. Był on częścią kompleksu parafialnego, stanowiąc filię analo-

gicznego szpitala w Skawinie, który w 1471 r. ufundował opat Maciej ze Skawiny, a sto lat później odnowił opat Hieronim Krzyżanowski. Tyniecki „szpitalik” funkcjonował do XVIII w., potem jego budynek przerobiono na stajnie, a w XIX w. rozebrano.

Prowadząca do klasztornego wzgórza droga przebiega pomiędzy częścią dawnego dworu plebana i jego zabudowań gospodarczych, które bezpośrednio przylegają do klasztornego ogrodu. Dwa najstarsze budynki, z początku XIX w., to drewniany spichlerz oraz szkoła parafialna (zbudowana przez ostatniego przeora klasztoru przed kasatą, o. Ignacego Tomaszewicza, jednocześnie plebana tynieckiego), przerobiona w początku XX w. na kuźnię. Po drugiej stronie drogi, na zboczach wzgórza zwanego Winnicą, znajdował się (za cmentarzem) folwark opacki, z sadami, warzywnikiem i plantacją winorośli.

Biegnąca bezpośrednio na klasztorne wzgórze, wysadzana lipami aleja została zakomponowana podczas odbudowy klasztoru i porządkowania jego otoczenia przez opata Floriana Janowskiego w latach 70. i 80.

XVIII w., po zniszczeniach związanych z oblężeniem konfederatów barskich.

Kościół parafialny

Do 1834 r. obok kościoła klasztornego istniał jeszcze drugi kościół pod wezwaniem św. Andrzeja, który pełnił funkcję kościoła parafialnego. Znajdował się na terenie obecnego cmentarza. Powstał zapewne w ciągu XII, a jako parafialny wymieniany jest w źródłach od XIV w. Był on zbudowany z kamienia, z prostokątną nawą i prezbiterium. Do wnętrza prowadziły dwa wejścia, główne od strony zachodniej i boczne od południa. Obok znajdowały się wolno stojące dzwonnica oraz niewielka kaplica św. Marii Magdaleny. Kościół zburzono podczas przygotowania do oblężenia za czasów konfederacji barskiej. Odbudowano go staraniem opata Janowskiego i ponownie poświęcono w roku 1777. Po kasacie opactwa władze austriackie nakazały przeniesienie parafii do kościoła poklasztornego, a dotychczasowy kościół rozebrano. Pozostały po nim do dziś dwa obrazy

wiszące w prezbiterium kościoła klasztornego. Z krajobrazu zniknęła również dzwonnica i kaplica św. Marii Magdaleny.

Mury

Obecne mury opasujące wzgórze klasztorne od północy (wzdłuż drogi do klasztoru), u podnóża wzgórza po stronie wschodniej i południowej (z zachowaną basztą i dwoma półbasztami) można datować na XVIII w. Choć nie można wykluczyć, że w części mają one starsze partie, może jeszcze późnośredniowieczne.

Zamek – opatówka

Budynek nad bramami, zlokalizowany w północno-zachodniej części klasztornego wzgórza, określany jest mianem „zamku” lub „opatówki”. Kształtem przypomina on cyfrę siedem, która narożnikiem przylega do północnej wieży kościoła. Dwa skrzydła obiektu łączy oszkarpowany mur, który do dziś zachował ciąg strzelnic i ślady być może drewnianego ganku od wewnętrznej strony. Jego

geneza wiąże się prawdopodobnie z działalnością budowlaną któregoś z trzynastowiecznych opatów. Obecny kształt architektoniczny uzyskała podczas wielkiej rozbudowy klasztoru w połowie XV w. Z tego okresu pochodzi układ dwuskrzydłowy z bramami. Opat Hieronim Krzyżanowski na przełomie lat 60. i 70. XVI w. przeprowadził prace remontowe; przerobiono wówczas okna, zbyt małe i niedające odpowiedniej ilości światła, ganki, salę jadalną, a całość przyozdobiono z wielkim przepychem i elegancją. Jego działalność upamiętnia tablica z inskrypcją i herbem opata (Świnka) widniejąca nad bramą od strony dziedzińca:

**HIERONIMUS KRZYŻANOWSKI ABBAS TINECENSIS MUNIVIT
ATQVE MURAVIT AN[NO] D[OMI]NI CHRISTI. MDLXXIII**

**Hieronim Krzyżanowski, opat tyniecki,
umocnił ten budynek i wymurował go w roku Pana
Chrystusa 1573.**

Na parterze znajdowały się pomieszczenia administracyjne i gospodarcze, na piętrze mieszkanie opata, wielka sala jadalna oraz sala, w której opat podejmował gości. Komunikację między piętrami zapewniały dwa ciągi zewnętrznych

schodów (w narożniku dziedzińca międzybramnego i od strony kościoła) oraz drewniane ganki.

Północną ścianę, od strony wewnętrznego dziedzińca, zdobiły malowane herby, dziś prawie nieczytelne. Na podstawie starej fotografii można odczytać niektóre z nich: pierwszy był herb królewski (orzeł w koronie), następnie dwa herby rycerskie – Doliwa i Ratuł. Styl ich wykonania pozwala datować je na drugą połowę lub koniec XV w.

Nazwy „zamek”/„opatówka” nawiązują do funkcji obronnej, lecz przede wszystkim wiążą się z aspektem rezydencjalnym obiektu. Tutaj mieszkał opat oraz klasztorny starosta, który z jego ramienia zarządzał majątkiem. Tutaj zbierał się sąd wyższy prawa niemieckiego dla poddanych z dóbr klasztornych.

Budynek, poważnie uszkodzony podczas walk konfederatów barskich, odbudował opat Florian Janowski, co upamiętnia tablica widniejąca nad obecnym wejściem:

**QVAE MODO PRAESVLE CERNIS PENETRALIA EDIS SAXORUM
CUMULUS TRISTEQVE FVNVS ERAT DIRVIT HAEC MARTIS
RABIES FLAMMISQVE PEREMIT 1772 ERVTA SED TVMVLIS
ASCYA STARE FACIT 1774.**

To wewnątrz siedziby przełożonego, na które teraz patrzysz, Przechodniu, było rumowiskiem kamieni i ponurym grobem. arsowa srogość rozbiła je i zniszczyła ogniem w 1772 r., ale Siekiera [aluzja do herbu Janowskiego] wydobyła tę siedzibę z gruzów i na nowo ją postawiła w 1774 r.

Dziedziniec – Starostwo

Zachodnią część klasztornego dziedzińca od strony Wisły zamykał budynek zwany starostwem. Został zbudowany przypuszczalnie w 2. poł. XVI w., podczas renesansowej przebudowy opatówki. Być może ze względu na panującą w obrębie zamku-opatówki ciasnotę przeniesiono do nowego budynku pomieszczenia administracyjne i mieszkanie starosty. Budynek był piętrowy. Parter zajmowały pomieszczenia gospodarcze, magazyny, kuchnia i piekarnia, piętro pokoje gościnne. Jedną z największych sal określana była jako „sala na balasach”, czyli wsparta na drewnianych słupach, być może tworzyły one rodzaj portyku wokół sali, co czyniłoby ją bardziej reprezentacyjną. Starostwo łączyła z opatówką biegnąca na wysokości I piętra zadaszona drewniana

galeria; w przyziemiu znajdowały się pomieszczenia gospodarcze, kuchnia i piekarnia.

Starostwo uległo całkowitemu zniszczeniu na skutek bombardowania artyleryjskiego podczas oblężenia konfederatów barskich. Nie odbudowano go już nigdy, a gruzowisko z czasem porosła trawa.

W 2009 i 2010 r. przeprowadzono częściowe badania archeologiczne; odsłonięto i zadokumentowano układ murów, części piwnic, fragmenty ceglanych posadzek i XVII-wiecznego bruku dziedzińca.

Studnia

Na dziedzińcu klasztornym znajduje się studnia. Jej głębokość wynosi ok. 30 m. Wykuto ją w latach 20. XVII w. Obecne zadaszenie pochodzi z 2. połowy XIX w. i jest rekonstrukcją wcześniejszej siedemnastowiecznej obudowy. Niegdyś zadaszenie zdobił od środka cykl malowideł, według opisu z początku XIX w.: „były malowania benedyktyńskiej historii Maura i Placyda, także św. Augustyna oraz cud w Kanie Galilejskiej i chrzest w Jordanie”.

Ze studnią wiąże się pewna legenda, wyjaśniająca jej powstanie. Kraszewski umieścił ją za panowania Bolesława Chrobrego. W czasach tego władcy żyło dwóch przyjaciół. Podczas kłótni jeden z nich ugodził śmiertelnie towarzysza. Opat tyniecki uprosił u Bolesława zamianę kary śmierci na wykucie studni w skale klasztornej. Pokutnik drążył cierpliwie grunt, a gdy wreszcie dotarł do wody, co miał mu zapowiedzieć duch zamordowanego, zakończył pokutę i umarł pojednany z Bogiem i ludźmi.

KOŚCIÓŁ

Fasada i wieże

Obecna fasada zachodnia kościoła powstała podczas przebudowy barokowej w latach 1618–1622, co upamiętnia tablica z inskrypcją widoczna nad wejściem do świątyni. Pierwotnie wieże były wyższe, zwieńczone kopulastymi hełmami. Po zniszczeniach wynikłych z oblężenia konfederatów po 1772 r. odnowiono wieże, nakrywając je wysmukłymi, późnobarokowymi hełmami. Obecne płaskie dachy pochodzą z odbudowy kościoła po pożarze w 1831 r. Na południowej wieży widnieje herb Oginiec kardynała Jana Puzyny, biskupa krakowskiego, który w 1905 r. przeprowadził pewne prace remontowe. Być może też wtedy wykonano na ścianie naprzeciw kościoła malowidło z przedstawieniem Matki Boskiej. Podczas prac kon-